

ՄԵՆԿ

Տարեկան գինը 7 րուբլ. կես տարվանը 4 րուբլ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը, պ. Նյատուրեանի և Արատանանի խմբագրատանը

(Ստամբուլից գրվում են ուղղակի)

Կապիտալ. Редакция „Менк“

Խմբագրատանը բաց է առաօտեան 10—2 (Բացի կիրակի և սուրբ օրերից)

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՄԵՆԿ

Երբեք իմաստը չի կորցնում, այն բաժանողներին, որոնք այս ամբողջ տարվա կամ կես տարվա բաժանողական գինը լիովին չեն տուել խմբագրութեանը, շտապեն լրացնել իրանց բաժանողականը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կրօն և գաղթականութիւն:— Ներքին տեսչութիւն: Սուլտանի ներկայ վիճակը, Նամակ Ներսիսի, Նամակ Աստուածային, Նամակ Գանձակի, Նամակ Խմբագրի, Ներքին տեսչութիւն: Սուլտանի տեսչութիւն: Թիֆլիսի թաղերը, Թիֆլիսի Արտաքին տեսչութիւն: Յայտարարութիւններ:— Տեղեկացույց:

ԿՐՕՆ ԵՒ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հայոց լեզուի անկան պատմութիւնը դորանով է սկսվում, որ մի գործը, ղեկավարական ժողովուրդ, Հայկ անունով մի մարդու առաջնորդութեամբ եկաւ այն երկիրը, որ այժմ Հայաստան է կոչվում, տիրեց այդ երկրի բնիկ ժողովուրդը և զետեղվեց այդ երկրի մէջ: Ուրեմն Հայկի գալուց առաջ կային բնիկներ Հայաստանում, բայց ո՞վքեր էին այդ բնիկները,— մեզ յայտնի չէ:

Մեզ յայտնի է որ քրիստոնէութիւնը ընդունելուց առաջ հայերը գաւառում էին զբաղաշուկան կրօնը, այն բնական, շոշափելի, մանկական կրօնը, որ երկու բնական զօրաւոր տարրերը՝ արեգակը և կրակը աստուծու տեղ էր պաշտում: Ոմանք կարծում են մինչև անգամ որ կրակապաշտութիւնը և արեգապաշտութիւնը իրանց սկիզբը Հայաստանում են առել և այդ երկրից տարածվեցան Պարսկաստան....

Թողնելով հայերի պէս մի հին ազգի լեզուական ծագումը, եթէ ուզենայինք որոնել, հետազօտել քննել, գտնել և ճշգրտութեամբ հաստատել մեր ազգի պատմական ծագումը, անկարող կը լինէինք պատասխանել հետեւեալ հարցերի վրա՝ ո՞վքեր էին Հայկից առաջ Հայաստանի բնիկները, ո՞վ էր այն զինուորական ժողովուրդը, որ Հայկի առաջնորդութեամբ մտաւ Հայաստանը և տիրեց այդ երկիրը,— մեզ յայտնի է միայն մի բան, այն է որ Հայաստանը իր աշխարհագրական և տեղագրական

գիւրքի պատճառով, գուցէ և իր կլիմայական յատկութիւնների շնորհով, մեծ յարմարութիւններ էր ներկայացնում ամեն տեսակ գաղթականութեան համար: Հայաստանի բարձր գիւրքը, սարերի շղթաներով և վանդակապատներով երկրի շրջապատված լինելը, մի և նոյն ժամանակ, առողջ կլիմա, հարուստ և բարեբեր հող,— այդ բոլորը կազմում էր Հայաստանից մի յարմարաւոր, բնականապէս ապահով ապաստան ասիական ազգերի գաղթականութիւնների համար: Եւ ճշմարիտ Հայաստանը իր բարձր գիւրքով, իր ապահով գրութեամբ ներկայացնում էր Ասիայում մի տեսակ Շվեյցարիա, նա նոյն դեր էր խաղում Ասիայում, ինչ որ Շվեյցարիան Արօպայումն էր խաղում: Բոլոր անբուականները, ապաստան որոնողները Հայաստան էին հաւաքվում:

Այդպիսով շատ դժուար կը լինէր ասել ինչ տարրերից, ինչ ցեղերի խառնուրդից է գոյացել հայոց ազգութիւնը.... Նրա մէջ մտան ամենատարբեր, ամենաբազմակողմանի տարրեր:

Բիւ չը նպաստեց այդ զանազան տարրերի միմեանց հետ խառնվելուն և նրանց մի ազգի մէջ ձուլվելուն այն բնական կրօնը կրակապաշտութիւնը և արեգապաշտութիւնը, որ դաւանում էին հայերը: Այդ մանկական, բնական, գրական, շոշափելի կրօնը հեշտութեամբ ընդունվում էր ամեն նոր եկածներից:

Այսպիսով Հայաստանը մի կողմից իր ապահով գիւրքով, իսկ միւս կողմից շրջապատող ազգերի համար իր մատչելի կրօնով ներկայացնում էր մի գրաւիչ կենդանի, որ միշտ հարստանում էր, իր մէջ նոր հոսանք, նոր ոյժեր էր ընդունում դրսից. ազգը դրսից եկած նոր ոյժերի հետ միանալով անդադար բազմանում էր....

Բայց հէնց որ Հայաստանը ընդունեց քրիստոնէութիւնը, նա սահմանափակվեցաւ իր մէջ, աւանձնացաւ. քրիստոնէութեան բարձր, վերացական, շրջապատող տարրերի համար անմատչելի փրկ-

սօփայական սկզբունքների շնորհով երկիրը էլ չէր ընդունում իր մէջ նոր, դրսի ոյժերը.... Անընդհատ հոսանքը ուրիշ ցեղերի, որոնք անդադար գաղթելով Հայաստանը միանում էին հայոց հիմնական ազգութեան հետ, ձուլվում էին նրա մէջ,— այդ հոսանքը քրիստոնէութեան մեր երկիրը մտնելուց յետոյ դադարեց, յետ մղվեցաւ, նոր կրօնը արգելք եղաւ հայոց ազգի անընդհատ մեծանալուն և բազմանալուն.... Հայը իր մէջ սահմանափակվեց.... ազգի բազմանալուն, մեծանալուն, հասակ առնելուն վերջ գրվեցաւ:

Առաջ, կուսպաշտութեան ժամանակ, ով որ Հայաստանում էր բնակվում, հայոց հողի վրա էր ապրում,— հայ էր: Քրիստոնէութեանց յետոյ, նա որ լուսաւորչական էր՝ հայ էր: Մինչև այժմ էլ հայ-կաթօղիքը, հայ-յունադականը, հայ-բողոքականը, հայ-մահմետականը՝ հայեր չեն համարվում....

Եւ ահա այն օրից երբ հայը ընդունեց քրիստոնէութիւնը, նա շրջապատված լինելով թշամիսներով, իր կրօնի պատճառով սահմանափակվելով, նեղ շրջանակի մէջ մտնելով, իրան առանձնացած զգալով Ասիայի մէջ, — դարձաւ եսական, դարձաւ չափից դուրս անհատական... և զգաց իրան օտար ոչ թէ միայն Ասիայում, բայց և իր հայրենիքում....

Այն օրակից սկսվեցաւ հայի գաղթականութիւնը:

Նա գաղթում էր, և ուր որ գնում էր, իր հետն էր տանում և իր բարոյական գանձը, իր սրբությունն էր պահում իր հայրենիքը.... Այնուհետեւ Հայաստանը նրա համար երկրորդական հայրենիք էր դարձել, իսկ զինաւոր հայրենիքը նրա համար եկեղեցի էր:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՍՈՒՌԻՍԻ ՆԵՐԿԱՑ ՎԻՃԱԿԸ *)

Սուլտանը, որ ինչպէս ճշգրիտ անցեալ հասարակեց մէկի մէջ յիշգիւ, խոտանում էր

*) Սուլտանի այժմեան ողբալի վիճակի մէջ լինելը ինձ պատմեց այնտեղի հեռագրական

ժամանակով Ներսիսի ծովեկերայ ծաղկած և վաճառաշահ քաղաքներից մէկին նմանվել այժմ տարաբաղադար տարափելի կերպարանք է ստացել թիւրք և արևադարձային շարժումը՝ ձեռքերից և այդ այն աստիճան, որ անկարելի է մարդու համար երեւակայել առանց այդ քաղաքի այժմեան դրութիւնը տեսնելու: Այդ ծովեկերայ քաղաքը որ 5—6 ամիս առաջ բնութեան գեղեցկութեամբ զարդարուած, բարեկարգ վիճակի և նշանակութեան էր հասած իր աշխատասէր, գործունեայ գաղթական բնակիչների ջանքերով այժմ անողորմաբար բոլորովին գետնի հետ հաւասարված է: Նորա գլխաւոր փողոցներում ուր ծաղկապարզ ծառերը իրանց անուշահոտութիւնը բուրելով բնակիչների համար ուրախութիւն, առողջութիւն և կեանք էին մատակարարում, այժմ թափված և փռված են այդ փողոցների մէջ հազարաւոր մորթված կենդանիների հոտած և օդը ապականող զարշիւղիկներ: Թիւրք զորքերը նաեւ մէջ տեղ չունենալով, կոտորել են և կաշիները քերթելով թողել են անհամար ձիեր, կովեր և ոչխարներ:

Սուլտանի այն հազաւորաւ այգին, որի հիմնարկութեան և բարեկարգութեան համար ոչ փող և ոչ գերմանացի այգեպանների քան տարվայ անձնուէր, տուկուն աշխատութիւններ էին խնայված, ուր Ամբրիկայից և Ներսիսի ամեն կողմերից զանազան հազաւոր ծառեր, առնկեր և ծաղիկներ բերած բուսացրած էին, մանաւանդ որ գլխաւոր տունկեր էին՝ քրիստոնէական, բանան և չափ, որոնք կլիմայի հետ համահայտ աճում ու պտղաբերում էին, այժմ կատարեալ ողբի մէջ է, ոչ մի տունկ, ծառ և ծաղիկ չէ մնացել առանց պատժի, բոլորը արմատախիլ արած ոչնչացրած է: Ամբողջ քաղաքի մէջ եղած 500-ի չափ տունկեր և հասարակաց շինութիւններ իրանց վարուցանքով և պարտէզներով մէկ տեղ գոհ դարձած մինչև հիւրը կործանված են, այնպէս որ բոլոր քաղաքի մէջ ոչ մի տան, ոչ մի ծառի հետք անկարելի է նշմարել, ամեն տեղ կը հասնուի միայն թիւրք զորքերից կատարված ամենազարշիւղ պղծութեան և ապականութեան: Սուլտանների գերեզմանաբարերը անգամ և յիշատակարանները չեն թողել հանգիստ, բոլորը քանդել և կործանել են:

Ահա տակի, երեւակայեցէք որքան կարող էք, որքան և ձեր խղճմանը կը ներքէ ձեզ բայց ոչինչ կողմնապահութիւն դուք չէք զգայ դէպի այդ զաւաճացած, վայրենացած, մարդկութեան բնութիւնից հեռացած անողորմ հրէշները: Արդեօք պէտք չէ համոզվել և մի անգամից լաւ կշռել և հասկանալ թէ թիւրք բառի նշանակութեան տակ ինչ անասելի չարաբարձութիւններ, անիրաւութիւններ և գաղանդութիւններ են ծածկված: Արեւմտեան պէտք է համոզվել որ այս է մահմետական ազգերի և ցեղերի բուն նպատակը, բնաւորութիւնը, յատկութիւնը՝ ջնջել, ապականել, այրել ոչնչացնել:

Կայարանի մէջ նախկին Ախմեթի պ. Ծ. Սուլտանի հուղարկուած հեռագրական բնակարանի կողմից ուղարկված էր Սուլտանի հեռագրական գիծը կարկառուն կամ նորոգելու համար, թիւրքերին այնտեղից դուրս անելուց յետոյ: Նա այն զգլխի տեսարանին ակնառու լինելով չէ կարողացել դիմաւորել իր բաղադրել է թիֆլիս:

հեղ իսկանել կոտորել այն ամենը, ինչ որ սեփական է գեղավորին՝ քրիստոնեային, նորա կենսին և պատւին:

Մ. Միհրանեանց

ՆԱԽԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Ապետներին 5-ին

Առաջ «ԳՈՐԾԵՆ» լրագրի № 166 մէջ տպագրված տեղիքը «Տաճկաստանի հայերը (Ռուսաստանում)» յօդուածը մեր թերթը հաշտատանից առժամանակեայ գաղթական հայերու երբ կարողանան մարդասէր ուսու խմբագրի մէջէլ յօդուածի նախընթաց յիշատակութիւններ, որոնք կը պատկերացնէին այն ամեն անցեալ տարւոյի եղեռնական իրողութիւններ մեր աչքի առաջ, որ մեր անձի գէշ ունեցած էին թիւրք բաշխուողներէր, քրդեր, և մինչև անգամ կրկնապատիկ կանխաւոր զօրքեր, նաև նոցա մէջ գտնված չեղբէջ հրամանատարներ, որոնք կատէին «Լազար» մեջ կրտսերը... մենք նորա փոխարէն ձեռք կը կոտորենք և չենք թողուլ որ ձեր քեռին (ուսու) ձեռք տրին,» մտածելոյն թող ամբողջ աշխարհ գիտենայ որ այսպէս շատ կրեղբներէն ետքը մենք մեր վերջին ճիգերն իսկ նոցա ապահովութեան համար երբեք չենք խնայած, երբ ուսուական զօրքը այն տեղեր տիրեց. նոյն և մեր առ յամանեան պետութիւն հաստատիմ հայատակութեամբ պարտքերնս անթերի կատարած ենք: Թէև մեծամեծ կուրուստներ ունենալէն յետոյ, բայց զո՞նք ենք ուսուական զօրքը բարեակէն և նորա հրամանատար Տէր-Ստեփանովն, որ մեր երեք հազարից աւելի հայ ընտանիքներ ապահովեցին այն անտանելի բռնաւորութենէն...

ԳՈՐԾԵՆ-ի մարդասէր յօդուածագիրը իբրև խաղաղութեան մը յիշատակած էր մեզ համար, թէ «երեք հազար ընտանիք թողնուին իրենց հայրենի օջախն, ամեն բան...» նաև թէ ինչ էր մեր այնքան ապահով մեր հայրենիքի մէջ: Այո, և աշխարհ է արդէն համայն աշխարհի լուսաւոր մարդկութեան մեր անմարդավայել վիճակը այն կրօնամոլ տիրապետութեան տակ շատ տարիներէն ի վեր: Աւելի Հերցեգովինայի պատերազմից մինչև ուսու-տաճկաստանեացին, որ մեզ պարտաւորեց թողուլ մեր շատ հին նախնի հայերու արիւնով չազանգած երկիր և կրօնական սրբազան վայրերը, նաև մեր անհատանելի պաշարներ երկրագործութեան գաշտերը, որոնք մեր հայ ազգութեան ցեղէ ցեղ քրտնախառնութեամբ մշակված էին, և զուրկ մեր բոլոր կենաց ապրուստի պարիներէն, սովորուկ, ոտաբոկ և մերկ զինքները ուսուաց լիազօր հովանաւորութեան տակ մեր արիւնակից հայ եղբայր մօտ: այս մասին մեր սրտի երախտագիտութիւն այնքան շատ է, որ չենք կարող բաւերով բացատրել: Երբ զանազան չարահայտներուն հարակ թողնել այն ամեն բան, կամ մեր հոգեհատար եղբայրներէն և քոյրերէն մաս մը, անցանք Արարատեան դաշտը, ուր մեր եղբայրներ սերտ համակրանք ցատկազարար լինումն ցին, նոյնպէս և կապավորութեան մարդասէր պաշտօնները տէրութեան պատուին և ողորմութեան պահանջներ կատարել փութացին: մինչև որ ուսուական ընդհանուր ազգի բազմանքն է մարդասիրել իր քրիստոնեայ թնտառ եղբայրներուն: միջոցի ներածին չափ. և դեռ չարահայտար կը հազարվին օրէ ցօր աւելացնելով հազարավորութիւններ, մեզ մեծ հոգալիք մը շատ պէտք էր արել սօթէն և ապականված օգէն պատուարվելու համար, որին արդէն կը յուսալինք, — արդարեւ օրերս լսեցինք թիֆլիսի մէջ սեղի ունեցած մասնաժողովի հոգատարութիւն առ այն, և երբ կարգացինք «ԳՈՐԾԵՆ»-ի յօդուածի վերջնական տողեր, որ կը հրաւիրէր շատերին կարեկցել և տեղիք չը թողուլ որ և իցէ պէտքերու նստատանալ մեր թշուառ դրութեամբ, յոյսերնս աւելի ուրախութեամբ յիշուեցաւ: Առաջ անտարակոյս ենք, որ յիշեալ յօդուածագիրը քաջաբանութեամբ և Մասնաժողովի հոգացողութեամբ կրկին թշուառ չըլտի տեսնեմք: մեզ, այլ բախտաւոր, թէև ոչ ներկայ օրերու մէջ, որ կարօտեանեալ պէս ձեռքով կը հոգացվին մեր ամենայն ինչ, որով կապրենք, — չը նայելով որ մինչև թողած շատերու կարօտութիւն լեցնող մեր արգասաբեր երկրագործութիւն և ժրջան աշխատութեամբ արդէն հասուցած պտուղներ, որ այսօր այն լաւ նիւթաւոր քրդաց է միացել: Մարդասէր յօդուածագիր արեւու խնամատիրութիւն և կը բողբէ այս նկատմամբ:

Առաջ ներկայ պատերազմի վերջ կրկին մեզ մեր ձգնաժամերով աշխատանքները երկր գործնելու յոյսերնս անցած ուսուական ազգի վերաէ, ինչպէս մի դար առաջ յարուցված է մեր հայրենիքի ապագայ փառքն ուսուական ազգի դեպքանագիտութեամբ մեր երջանկալիշատակ հայրերու խնդրանք և ուսուաց ամենաողորմած պետութեան մարդասէր յուսադրութեամբ: Արդէն այն օրից Հայաստանի տարագրեալ հայ ժողովուրդն իր թախանձանց յոյսերով կապված է անխելի Ռուսաստանի, որով յուսադրուած ենք Մեծն Պետրոսից մինչև ցարդ փրկվիլ այլապէս բռնաւորներու ճնշումներէն, և մարդկային ազգի սեպուհ իրաւանց ազատութեամբ վայելել մեր Հայաստանի նախնի իրաւունքներ:

Այս յիշատակութիւններ ըստ մեր պատմութեան երկարապատում են, այսու չամենայնիւ սրբազան են մեզ համար և յիշել ցանկալի քան զամեն բայց և այնպէս ուսու լրագրի յօդուածի խնաման կը պարտաւորեցին յիշել մեզ զարմանք անցեալի յետամնացութիւնն մինչև ցարդ, ինչպէս և ցատկացած էր...

Այսու ամենայնիւ ուրախութիւն է մեզ, որ լրագրի կրկին կը յուսադրէ մեզ իր առաջ բերած խոստումներով: Թէ զի մեզ հաստատ պահէն Անատոլի քրիստոնեաներ յոյն և արիւնկալութիւն Ռուսաստանի վերա... Մենք Ասիոյ հայրս թէև կը յուսալինք, բայց յիշեալ պատգամներ աւելի հաստատեցին մեր յոյս և ապաւեն, որ ուսուական ազգի սուր անխտիր դուրս եկած է պատերազմի դաշտ հաճկատանի բոլոր քրիստոնէից վիճակին անգործ վերանորոգութիւն պարգեւելու համար: Առ այս վիտիքներն ոչ յուսովք ենք միայն, այլ ըստ ամենայնի հաստատ ապահովեալ: Բայց ոչ միայն Ռուսաստան կամ Պարսկաստան զաղթողներու համար, որ արդէն մենք ազատված ենք բոլոր բռնաւորութիւնէն, այլ և միացեալ հայ եղբայրներու կամ մեր դրացի տարիներու համար կը խնդրենք միջոց ազատութեան և անդորրութեան, որոնք այսօր ստոր են այնտեղ ամեն բանով քան անասուններ: Բոլոր քրիստոնէից և լուսաւոր մարդկութեան անշուշտ ցած է այսօր անորոգութեամբ տեսնել մարդկային սեռի արարածներուն:

Փ. Ն.

ՆԱԽԱԿ ԱՍՏԻՍԵՆԻՑ

Ստորագրող 29-ին

Աստորագրող հայոց հոգեւոր ծխական երկուց սեռից զարդաց մէջ բարձր որբազան առաջնորդի և հոգաբարձութեան առաջարկութեան համաձայն ծայրագոյն հոգեւոր իշխանութեան լուծմամբ բացուեցան այս տարի երրորդ դասարաններ տղայոց և աղջկանց յառաջադիմութեանց համար, որին կը լրագրեն և ժողովուրդը այս նորարար ցոյցարարներին մէջ ոկովել են ուսումնաստութիւնը ուսումնական տարուայ սկզբէն, այն է 16-էն ներկայ օգոստոս ամսի տարեկան ծախք սահմանուած են 1858 թուրքի 35, կօպէկ, այս գումարից ժողովուրդը համախօսական թղթի համաձայն, որ յօրինած է 11 յունվարի ներկայ 1877 ամի, վճարուած է սուրբ Աստուածամայր եկեղեցին 1080 թուրքի, իսկ միացեալ գումարը գոյանում է տարեկան տուկաներից կտակարանի գումարներին, կարապետի Չաքարեան Գալստեանց, Մկրտչի Աբրահամեան Սուրբեկեանց և Զարուկեանի Նապեան փութարկեանց: Աւանդում են յետագայ առարկայը ուսմանց: Արտագիտութիւն, հայոց լեզու, հայոց պատմութիւն, քննադատութիւն, թուաբանութիւն, ուսուաց լեզու, գաղղիացեալ լեզու, ուսուաց և ընդհանուր պատմութիւն, Ռուսաստանի և ընդհանուր աշխարհագրութիւն, գծագրութիւն, եկեղեցական և ազգային երգեցողութիւնը և ձեռագործութիւնը, աղջկանց: Ուսուցիչը ընտրուած են հոգաբարձութեանց և հաստատուած հոգեւոր իշխանութեանց, որք են հայը: Թովմաս Տոտոմեանց, խաչատուր Գաղապեանց, Զովհաննէս Սեդեկեանց, Մկրտչի խաչատուրեանց և տրիկին Մազաղայեան, Թաղեանեան Ամբակեանց, ուսուց Պետր Ալեքսանդրի խաչատուր, իվան Եղօյի խաչատուր, Մկրտչի Գրիգորի Գաղղի, և Արեւսի Արգալտովի Ագալտի, իսկ կրօնապետութեան և թուաբանութեան ուսուցիչը: Զավէի առաջ քահանայ Բուրաթեանց և Մկրտչի Ամբակումեան Բուրաթեանց աւանդում են իրանց դասերը ձրաբար: Հոգաբարձութիւն խաչատուր զարդաց ծանախեալով ի մրապորութեան խնամարարար

խնդրում է, տպագրութեամբ «Մշակ» լրագրի թերթերում հրատարակել ի տեղեկութիւն լաւրիպաշտ հայազն ժողովուրդը:

Հոգաբարձութեան

ՆԱԽԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

Ապետներին 1-ին

Այս նուիրատուների ցուցակի շարունակութիւնը: Ներկա Մնացականով 10 թուրք, Սիմէն Սամարով 1 թ., Զովհէի Նապեանց 1 թ., Զարուկեան մասնակի Բաղապեանց 1 թ., Սօղոմոն Գարապեանց 1 թ., Պետրոս Նախատեանց 5 թ., կարապետ վերջիով 2 թ., Մասնակի իվան մասնակի Սահակեանց 2 թ., Սեդեկեանց 2 թ., Արշակ մասնակի Զովհէիեանց 2 թ., Զովհէի մասնակի Պետրոսեանց 1 թ., Սեդեկեանց Առատամով 2 թ., Սարգիսյան Բարութեանց 1 թ., Զարուկեան Մնացականով 1 թ., Պետրոս թուանով 1 թ., Սարգիսյան Գաղղիեանց 1 թ., Սարգիս (Ռուստեմեան) Նախատեանց 2 թ., Գեորգ Գրիգորով 3 թ., Վահրաման Ս. Զովհաննիսեանց 5 թ., Բուրաղ Աղաբեկով 1 թ., Սարգիս և եղբայր Ամանտեանց 100 թ., Զաւակ թէկ Շահապեանց 1 թ., Աղեքսանդր Խօջապեանց 1 թ., Սարգիս Տէր-Աղաբեկեանց 1 թ., Առատամով Ա. Բաղապեանց 10 թ., Վաղար Գաղղեանց 3 թ., Սիմէն խաչատուր 1 թ., Մկրտչի Աղապեանց 1 թ., Համբարձում Պետրոսով 1 թ., Գրիգոր Շահ-Պետրոսով 1 թ., Զովհաննէս Գալստեանով 1 թ., Միքայէլ Գրիգորով 1 թ., Զովհաննէս Օհանով 1 թ., Եղիշ Սարգիսով 1 թ., Ամիր Բեշանով 50 կօպ., Գեորգ Մանուով 50 կ., Զակար Գոշարով 50 կ., Սէյրան Պետրոսով 50 կ., Աղապեալ Ապրիով 50 կ., իվան Հաղթեանց 50 կ., Բալայ Զակարով 50 կ., Զովհէի Մուրադով 50 կ., Աւետիք Առատամով 50 կ., Միքայէլ Օհանեանով 10 կ., Աւետիք Զարուկեանով 10 կ., Աւետիք Սանդրիով 40 կ., Գրիգոր Մկրտչիով 40 կ., Աւետիք Գաղղիով 1 թ., Գալստեա խաչատուրով 1 թ., Սարգիս Օհանեանով 1 թ., Սիմէն Բաղապեանց 50 կ., Արգիւման Աղաբեկ 20 կ., Սարգիս Աղաբեկ 45 կ., Հայրապետ Աղաբեկով 50 կ., Վաղար Պետրոսով 10 կ., Գեորգ Բաղապեանցով 10 կ., Սիմէն Սարգիսով 20 կ., Թէոս Աւետիքով 1 թ., Մկրտչի Զակարով 20 կ., Սօղոմոն խաչատուրով 40 կ., Միհայ Օհանով 20 կ., Սեդեկեանց մասնակի Զակարով 2 թ., Սիմէն Վաղարով 15 կ., Միքայէլ Զովհաննէսով 1 թ., Համբարձում Վաղարով 20 կ., Սիմէն Զաւակով 40 կ., Անդրէի Զաղապեանցի 20 կ., Պաւել Գաղղիով 50 կ., կարապետ Աբրահամով 20 կ., Արտեմ Բաղղասարով 30 կ., Միխակ Զարուկեանով 1 թ., Մերկուր Բարայեով 1 թ., Սարգիս Մովսէսով 30 կ., Ալազ Զարուկով 15 կ., Աբրահամ Սարգիսով 50 կ., Պետրոս Գաղղիով 3 թ., Աւետիք Սիմէնով 1 թ., Ամիրխան Սիմէնով 1 թ., իվան Սարգիսով 1 թ., Զովհէի Սարգիսով 1 թ., Գրիգոր Օհանեանով 1 թ., Սիմէն Օհանեանով 1 թ., Աւետիք կարապետով 1 թ., Սիմէն Սահակով 1 թ., Սօղոմոն Մանուով 1 թ., Շամիր Մովսէսով 1 թ., Զաքար Օհանով 2 թ., Գրիգոր Զակարով 1 թ., Միխայէլ Աղաբեկ 1 թ., խաչատուր Օհանով 1 թ., Վաղարապետ Օհանեանով 1 թ., Սիմէն խաչակ 1 թ., Թեմիս Մակարով 1 թ., Ստեփան խաչակով 50 կ., Սահ Զովհաննէսով 40 կ., Զակար Պետրոսով 1 թ., Ալեքսէի Կանեկով 20 կ., Աբրահամ Օհանեանով 25 կ., Մերսոք Սիմէնով 20 կ., Զովհէի Զարուկեանով 30 կ., Պօղոս վերապով 1 թ., Ալեքսանդր Մանուրով 1 թ., Սիմէն կարապետով 1 թ., Սօղոմոն Գրիգորի Թերթով 3 թ., Զովհաննէս խաչատուրով 1 թ., Սիմէն Պետրոսով 1 թ., Զովհաննէս Օհանով 1 թ., Աւետիք Զարուկեանով 1 թ., Զովհաննէս խաչատուրով 50 կ., Զակար Մերուով 1 թ., իվան մասնակի Մակարով 2 թ., Զակար Զարուկեանով 13 կ., Աւետիք Ներկարով 1 թ., Միխայէլ Վաղարով 1 թ., Համբարձում Վաղարապետով 1 թ., Ամբրանց 1 թ., Շամիր Գարգիսով 1 թ., Գեորգ Արգիւմանով 1 թ., Զովհաննէս Նախարով 50 կ., Շամիր Նախարով 50 կ., խաչատուր Վաղարով 1 թ., Օհան Զաքարով 1 թ., Աւետիք խաչանով 20 կ., Աղապեալ Բաղղասարով 20 կ., Միքայէլ կարապետով 1 թ., Զովհաննէս Միկրով 50 կ., Միքայի Զաղապեանց 1 թ., խաչակ Տէր-Գրիգորեան Մամիկոնեանց 2 թ., Առատամով Վաղարեանց 1 թ., Մկրտչի Աղաբեկեանց 1 թ., Աւետ Մնացականով 20 կ., Զովհաննէս Գրիգորով 50 կ., Աղապեալ Գաղղիով 20 կ., Գրիգոր Տէր-Աբրահամեանց 50 կ.,

խաչատուր Զիլակեանց 20 կ., Աւագ խաչակեանց 50 կ., Սօղոմոն Գարգիսով 20 կ., Սօղոմոն կնիազով 20 կ., Ներսէս Պետրոսով 20 կ., Մնացական Կանեկով 10 կ., Զարուկեան Զովհաննիսեանց 10 կ., Պետրոս Արիկով 20 կ., Սահակ Սիւքազով 10 կ., Զարուկեան վարդապետով 1 թ., Աւետիք խաչատուրով 20 կ., Սարգիս Առատամով Առաքեանց 30 կ., Մատուր Գրիգորով 1 թ., Մարտիրոս մասնակի Գոշարով 2 թ., Սարգիս Բաղապով 1 թ., Ռուստոմ Աֆանուով 3 թ., Մասնակի Գեորգ Տէր-Մարտիրոսով 3 թ., Զովհաննէս Ժամարով 2 թ., Զովհաննէս քահանայ Տէր-Զաքարեանց 3 թուրք: Ընդամենը (անցեալ 463 թ. 60 կօպ. հետ) 726 թուրք 93 կօպէկ:

Ղ. Ս. Զովհաննիսեանց

ՆԱԽԱԿ ԽՄԵՐՈՒՄԻՆ

Թիֆլիսի 10-նոյեմբեր

Ինչ պարտք եմ համարում ուղղելու այն զրբ-պարտութիւնը, որ հայորդիւմ էր «Մշակ» լրագրին 64 համարում, Շուշալի ռուսաւարանի մասին:

Առաւմուտանի շինութիւնը ոչ թէ գոմի է նրան, թղթակցի տեղուն պէս, այլ ընդհակառակը, համեմատելով ուրիշ տեղերի գիւղական ռուսաւարանների հետ կարող է յարմարաւոր շինութիւն համարվել: Մեր գիւղական գոմերը միմեկ ներքից և դրսից ներքիւ են լինում որ և իցէ գոյնով, նոյնպէս առատաւոր և յատակը տախտակած... Մէկի գոմը որ այն յարմարութիւններով լինի շինած, երեւակեցէք, թէ նորա կացարանը ինչպիսի առողջապահական կանոններով շինած կը լինի:

Նայելու յիշած է, որ ուսումնարանը երկու ուսուցիչ ունի, որոնք ամսական 60 թուրք են ստանում: Այդ որակից: Շատ կարելի է, ուղղուէ անկ պարտք, կը ստանալին, եթէ միայն նախկին թեմական վերահսկիչ Լուսնոյ աշխատութեամբ ստորագրել տուած օմանդակութիւնը յօդու ուսումնարանի ժողովուրդ շարունակած լինէր: Միայն ցաւելով պէտք է ասած, այդ կազմից բաղկամարդ Շուշալիքը, կարծեք, անտես է աւելած թեմական վերահսկիչ անհրաժեշտ հակողութիւնից, որ շատ զարմանալի է թէ ինչու պէտք է ուշադրութիւնից դուրս լինի Շուշալիքը, մինչդեռ նա, կարելի է ասել, Թիֆլիսի կաւած է:

Թողնենք թեմական վերահսկիչ անհոգութիւնը, դատարան մեր պարսկին Միքէլ աւելի խոհեմութիւն չէր լինի թղթակցի կողմից, որ չը հազարվէր երեւակական նկատողութիւններ, այլ խօսէր օրինակ այն բանի վրա թէ ինչ եղանակով հեշտութեամբ կարելի կը լինի ժողովուրդ ստորագրութիւնից սուրբը, և եթէ արեւելքներ սրտաւնէն, ինչ միջոցներով կարելի կը լինի նրանց առաջն աւելի և ազգայնով գործ կատարել: Այն ժամանակ, կարծում ենք, որ դորանով թեմական վերահսկիչ ուշադրութիւնը կը հրաւիրվէր ուսումնարանի դրութեան վրա:

Զաւելով պէտք է ասած, որ Շուշալիքի թղթակցի վարմունքը յատուկ է և բոլոր մնացած հայ թղթակցներին, այսինքն թէ լուր և թէ նամակ դուրս բերողին ճշմարտութիւնից գրելու սովորութիւնը... Ինչ անդադար մի նամակ ստուած է միւս նամակով:

Ասեմք թէ մեր լրագրիները դուրս են, տարբարազարար, այսպիսի միջոցից, որ ամեն տեղ պահեն իրանց սեփական, վարձված մասական թղթակցներին, — բայց միմեկ պ. պ. թղթակցներն էլ գործի են խզի ձայնից:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Առաջանք յօդու հայ գաղթականի Անյայտից 1 թուրք, և պ. Մ. Միհրանեանցից 5 թուրք:

ՄՐԶՈՒԿԻՑ ստացվեցաւ մեր խմբագրութեան մէջ յօդու հայ գաղթականի 12 թուրք 20 կօպ. նուիրված հետեւեալ անձներին: Գաբրիէլ քահանայ Տուփոյեան 1 թուրք, Գրիգոր Պողոսեան 1 թուրք, Սիմէն Սաֆարեանց 1 թ., տրիկին Օլգա Ամանեանց 1 թ., Աղաւ Սարգսիւսեանց 1 թ., Մկրտչի Զովհաննիսեանց 50 կօպէկ, Սիմէն Մարգվելաձէ (մրացի) 30 կ., Գաղապար Գաղղիովեանց 20 կ., Սարգիս Մանուկեանց 10 կ., Գեորգ Գաղղիեանց 10 կ., Զարուկեան Գրիգորեանց 20 կ., Պօղոս Վաղարեանց 10

Կ. Գարար Գորգենիզեանց 15 Կ. Տրգատ Զամ-
բարձուանց 30 Կ. Պողոս Գորգենիզեանց
25 Կ. Զաքարի Թովմանեանց 25 Կ. Պողոս Զա-
մուկեանց 25 Կ. Կարապետ Կեղեկեանց 15 Կ.
Միխայիլ Կորով (Վրացի) 50 Կ. Զարուկան
Շարբարունեանց 50 Կ. Զովհաննէս Կամէճե-
կեանց 50 Կ. Կարապետ Կամիկովեանց 20 Կ.
Կարապետ Ալաւադեանց 40 Կ. Ավետ Կամի-
կովեանց 20 Կ. Ալեքսանդր Կամիկովեանց 50 Կ.
Գաբրիէլ (Նորաբեանց) 20 Կ. Ապրիլովն
Տատով (Դոն) 15 Կ. Գաբրիէլ Կանչուկեանց
50 Կ. Կարապետ Ալիսանեանց 15 Կ. Զովհան-
նէս Կորգենիզեանց 20 Կ. Միխայիլ Կամիկովեանց
15 Կ. Պողոս Մամուկեանց 20 Կայէկ:—Մնա-
մենք 12 լուր և 20 Կայէկ:

Հարկաւոր ենք համարում յայտնել, որ բացի
մեր յայտարարութեան մէջ յիշուած անգիւրից
«Մշակը» ծախում է թիֆլիսի մասնաճիւղի
համայնական շնորհալի փոքրիկ փա-
գանիկը Սարաջիկի տանը, պ. Սարա-
ճիկի տանի ծխախոտի նոր բացված խանութում:

Չենք կարող չը յիշել այստեղ «Донская Пчела»
լրագրի № 67-ի մէջ տպուած հայերի վերաբերու-
թեամբ առաջնորդող յօդուածը: Հնորձաւորում
ենք մեր եղբայրակցին այդ յօդուածի համար և
ցանկանում ենք որ նա շարունակէ իր այդ նո-
սաւէտ գործունէութիւնը:

ԵՐԵՎԱՆԻՑ Թեղ գրում են հետեւեալը: «Կար-
գալով «Մշակ» № 60-ի մէջ այն լուրը որ համ-
գիւղացիները հարստանալու են թիւրքայից
նոր գաղթած ինչուստ հայերնակցներին, մար-
գու սիրտը տեղում է, համարեալ ցանկանում է
ամօթից արտատանք թափել: Այս, դաւալի է
այդ լուրը նոցա համար, որոնք գիտեն, տեսել
են, ախարաւես են եղել որ այդ հազարգլած
լուրի մէջ կայ ճամարութիւն... Թէեւ այդ ան-
խիղճ, հարստանալու մարդիկ շատ փոքրամի-
ն են և չեն կազմում ազգի մեծ մասը, բայց այնու-
ամենայնիւ նրանք արտատանքում են ամբողջ
ազգը, նրա անունը կրտսում են: Մարդը վրդով-
վում է երբ մտածում է որ անախարհների մի
անշնան խմբի պատճառով, մի քանի անպիտան
անհասկանալի շնորհով ամբողջ ազգը պէտք է նա-
խաժող լինի, ամբողջ ազգի անունը կրտսում
է... Այս, ամօթով պէտք է խոսողովաները որ
պատահել են այդ առաւել երկողիները: Առեւնք
թէ այնքան անախարհ գտնուեցան որ գաղթած-
ների ունեցածը կէս, քառորդ գնով էին տալում,
որպէս զի յետոյ թանգ գնով ծախեն, բայց ինչ
կանէք եթէ իմանաք որ գտնուեցան և այնպի-
սիներ, որոնք գաղթականների իրանց անասուն-
ներով ու կաշիքով գլուխ միջով անցնելու ժա-
մանակ ծածկաբար քեցին քանի մի անասուն-
ներին իրանց բակը, քանի է այնպիսով զրկեցին
նոցա տէրերին մի քանի արծաթի սեփականու-
թենից: Եթէ ծանօթ լինէիք մեր հայ դիւղա-
ցիների բնաւորութեան հետ, կը խոստովանուէիք
որ նրանցից շատերը մասնատակաւորների հետ
անընդհատ յարաբերութիւններ ունենալով, կար-
ծես կորցրել են հայութեան յատկութիւնները,
հայ գիւղացու սրբազանութիւնը և ազնուութիւնը,
միայն դաւանութեամբ և անուանով հայ են մնա-
ցել, այն ինչ բնաւորութեամբ թուրքացած են:»

Պաշտօնական հեռագիրը հաղորդում է որ
Միջին Դարասանում յուզմունքները արձագանք
ունեցան և Ալազանի ձորի և Կախէթի մի մասի
բնակիչների վրա, ԱՊՊՊԿԵԽԻ շրջակայքում,
որտեղ յայտնուեցան լեզգիների աւազակների
խմբեր: Զորքերը այն տեղերում նոր ուղեր
ստացան և բոլոր միջոցներ են գործ դրված,
որպէս զի խաղաղ բնակիչները ապահովեցան
լինէին կողմնադիրների յարձակումներից:

Գեներալ Տէր-Աւետիսովի զօրքի թիւրքաց ու-
ժերի հետ տեղանքների 8-ին ունեցած կռիւների
մէջ վերաւորված է կապիտան Կովալէսկիյ,
սպանված են 7 հոգի սուլտաններից, և վերա-
ւորված են 30 հոգի:

Ստացանք յօդուած թիւրքայից գաղթած հա-
յերի ապարանքէն պ. Զովհաննէս Մարտի-
րոսեանցից 5 դուր:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՆ

Սեպտեմբերի 8-ին կատարվեցաւ Լ. Ա.
Թիւրի թաղման հանգէսը: Երեւելի մարդու
թաղման հանգէսը կատարվեցաւ այնպիսի

շքեղութեամբ և ժողովուրդը ցոյց տուեց
այնպիսի համակրութիւն հանդուցեալին, որ
կարելի է անել վաղուց է որ Ֆրանսիայում
այդ տեսակ փառաւոր թաղման հանդէս տե-
սած չէին: Փարիզի Նոտր-դամ-դը-Լորէտ
եկեղեցու թէ դրսի և թէ ներսի պատերը
ծածկված էին սև մահուգով և զարդարված
էին կանաչով: Ամեն տեղ պատերի վրա կա-
նաչով շրջապատված երևում էր Դ. զինա-
տառը: Դադարը սև մախմուրով ծածկված և
արծաթի զարդարանքներով պատած, դրած էր
մի փառաւոր բաղախինի տակ: Դադարի չորս
կողմ երևում էին չորս արձաններ որոնք ներ-
կայացնում էին՝ Կրօն, Հաւատ, Յոյս և Ահի:
Նկեղեցում առանձին տեղեր կային՝ սենյակի
և ակադեմիայի անդամների համար, ընդհա-
նուր խորհրդի պատգամաւորների, զեպան-
ների և քաղաքների պատգամաւորների հա-
մար: Ժամաստեղութիւնը կատարվեցաւ երա-
ժշտութեամբ: Ամենաշնորհ կտորներ հոգեւոր
երաժշտութեան աճեցին և երգեցին Փարիզի
ամենայայտնի երաժիշտները և երգիչները:

Փարիզի փողոցներում այնքան ժողովուրդ
կար, որ թաղման հանգէսը մեծ դժուարու-
թեամբ կարողաւ եկեղեցուց մինչև Պէր-
Լաշէլի գերեզմանատունը անցնել: Կտու մի
միջոց ժողովուրդը ուղեւորում էր դադարը
ժողովուրդը լցնում էր փողոցները, տների
անցքերը, բալկոնները, տների բոլոր պատու-
հանները բռնված էին և մինչև անգամ տը-
ների կտուրների վրա երևում էին բազմա-
թիւ մարդիկ: Այդ ահագին բազմութիւնը
այնու ամենայնիւ մեծ կարգ պահպանեց
թաղման ամբողջ հանդիսի ժամանակ: Միայն
մէկ երկու անգամ լսեցան «կեցցէ» հանրա-
պետութիւն» ձայները, բայց նոսիկին պատ-
գամաւորները և հանրապետական կուսակցու-
թեան առաջնորդները ձեռքի նշանով հան-
գատացրին ժողովուրդը: Գերեզմանատան վրա
շատ ծառեր տակցան և Առաջին ծառը ասեց
Ժիւլ Կրէյի, ազգային ժողովի նախկին նա-
խագահը, նրանից յետոյ խոսեց՝ դր. Սասի,
արմիրակ Պատրիս, և Վիւսթրի: Պատրիս ցոյց
տուեց իր ձառի մէջ որքան հանգուցեալը
լու ծանօթ էր գեներալական հարցերի հետ:
Վիւսթրի և Սասի զոյգեցին Թիւրի ազգասի-
րական յատկութիւնները և ներկայացրին
նրան որպէս ազգային, ժողովրդական դրող
և հմուտ ճառագետ: Վերջապէս խօսեց Ժիւլ
Սիմօն, որ իր ճառի մէջ ներկայացրեց լոյսը
ներին Թիւրի ամբողջ կենսագրութիւնը: Նա
յիշեց հանգուցեալի հասարակական կենսի
ամենանշանաւոր բօցէները և ուշադրութիւն
գործնեց նորա այն յատկութեան վրա, որ
նա միշտ հաւատարիմ էր մնում այն սահ-
մանադրութեանը, որին ծառայում էր: Երբ
1873 թ.ին Թիւր կորցրեց իր պաշտօնը,
աւելցրեց Ժիւլ-Սիմօն, և անկ տուեց Մակ-
Մահօն մարշալին, նա եթէ ուզէր, կա-
րող էր պահել իր պաշտօնը, բայց այդ չա-
րաւ, սահմանադրութեանը հաւատարիմ մնա-
լու համար: Իր պաշտօնը թողնելուց յետոյ
էլ Թիւր ոչ թէ միայն Ֆրանսիայի համար,
բայց և ամբողջ Եւրոպայի քաղաքական շը-
ջանների համար մնաց մի բարձր հեղինա-
կութիւն: Նշանաւոր քաղաքական ինդիւիդիւսի
վերաբերութեամբ ամբողջ Եւրոպայի քաղա-
քական շրջաններում սովորութիւն էր գոր-
ծել հարցնել՝ այդ բանի մասին ինչպէս է
մտածում Թիւրը: Հեռանալով քաղաքական
կենսից, ասեց Ժիւլ Սիմօն, Թիւր այնու-
ամենայնիւ մնաց ամբողջ աշխարհի համար
մի լուսաւոր աստղ, իսկ Ֆրանսիայի համար
մի զօրեղ պաշտպան: Այդ վերջին խօսքերը
մեծ տպաւորութիւն գործեցին լսողների վրա:
Արտասուքը աչքերին, Ժիւլ Սիմօն վերջաց-
րեց իր ճառը հետեւեալ խօսքերով՝ «Հրաժա-
րական եմ առնում հայրենիքիս անունով
հանրապետութեան պատմաբանից, ապառու-
թեան համար կարողաւ ինչ, Ֆրանսիական
հոգի ազատողը, հրաժարական եմ առնում

Ֆրանսիական հանրապետութեան տոմարին
նախագահից:»
Այդ խօսքերից յետոյ լսեցաւ մի որո-
տալից ազգային միջոնաւոր բազմութեան
երանները՝ «կեցցէ» հանրապետութիւնը»
Մակ-Մահօն մարշալի կառավարութիւնը
կարծում էր որ Թիւրի թաղման հանդիսի
պատճառով կը կատարվին Փարիզում մեծ
անկարգութիւններ և զիտաւորութիւն ունե-
ցուտ քաղիչ այդ անկարգութիւններից որ
յայտնէ Փարիզում պաշարական դրութիւնը:
Բայց սեպտեմբերի 8-ի թաղման հանդիսի
արժանաւոր և վեհ անարարը կը մնայ Ֆր-
անսիական պատմութեան մէջ Ֆրանսիա-
կան ազգի ինքնաձայնութեան և անձնա-
կան պատւի անշնչելի յիշատակ:

ԹԻՒՐԻՍ

Բելգիական «Le Nord» լրագրում կար-
դում էր 4. Պոլսից մի Հայի գրած նա-
մակը, անցնալ օրոտոտի 29-ից: Մորի ցա-
ւով, ասված է նամակի մէջ, Թիւրքայի
հայերը կարգացին անդլեական Կապուտ Կրէյի
մէջ պ. Կայարդի հեռագիրը գրած Կրէյին,
որի մէջ յայտնված է Կայարդի հայոց պատ-
րիարքի հետ ունեցած խօսակցութեան էութե-
թիւնը: Սրբազան Ներսէսը հաւատարիմ
կերպով չարտայայտեց իր հայրենակցների
զգացմունքը, հաւատացնելով Կայարդին, որ
Թիւրքայի հայերը վարող են հաւատարի
նել թէ կը հասնեն բարօրութեանը և ազա-
տութեանը, մնալով թիւրքաւարացիներին
Դարեւոր փորձը ցոյց տուեց թէ ի՜նչ բան
կարող են սպասել հայերը թիւրքերից: Եթէ
թիւրքերը թող տուեցին հայերին դատել
իրանց կրօնը, և եթէ նոքա բոլոր հայերին
բանի կերպով իրաւին չը գործնեն, եթէ
նոքա չը ոչնչացնեն բոլոր հայերին,—այդ այն
պատճառով է որ քրիստոնէսները անհրա-
ժեշտ են Թիւրքայի գոյութեան համար:
Թիւրքայի պատմութիւնը մեզ ունեցա-
նում է, որ շատ անգամ սուլթանները և մեծ
վեզիրները զիտաւորութիւն ունեցած են կա-
տարեւապէս ոչնչացնել բոլոր հայաթակ քրիս-
տոնէսներին և եթէ այդ զիտաւորութիւնը
չերազարծվեցաւ, այդ այն պատճառով էր,
որը եւ վերեւ յիշեցին Պէտք է նոյնպէս հա-
մեմատել Թիւրքայի հայերի քաղաքական և
հասարակական դրութիւնը նրանց ունեա-
տանցի հայրենակցների դրութեան հետ, որ-
պէս զի համոզվեց թէ հայերը որոնք բնա-
վում են 1829 թ.ին և այդ թ.ից յետոյ Թիւր-
քայից խլած գաւառներում, ոչնչւ չը կորցրին
իրանց հպատակութեան փոփոխութիւնը, այլ
ընդհակառակը շահվեցան: Յիշալ գաւառնե-
րում այլ ևս չէ լսվում բռնաբարված կոյ-
սերի, սրբապղծված տաճարների, աւաղա-
կների խմբու համար ծառայող եկեղեցական
անօթների, սուր փայտերի վրա ցցված, կո-
տորված մարդիկների, կողպուած փաների,
ոչնչացրած հունձքերի, գողացած հօտերի,
այրված գիւղերի, խլած ունեցածի մասին,
և այլն: Դեռ մարտ ամսին արտասպանեա-
ւ «Le Nord» լրագրում 4. Պոլսի պատրիարքի
Բ. Կրանը ներկայացրած զեկուցումը հայ-
րից կրած տանջանքների մասին, որ իրաւամբ
կարելի է կատարել մարտի 20-ի անուա-
նել Զեր լրագրի ընթերցողները գտած կը
լինեն այդ զեկուցումի մէջ իմ ասածների
բաղմանը: Ապացոյցները հայեր 1829 թ.ից
յետոյ գաւառավոր ունեաց հպատակներ, ա-
զատիցան այդ շարքերից, որ կրում են
Թիւրքայի նրանց հայրենակցները և կը
կրեն մինչև որ կը տեւի թիւրքաց իշխանու-
թիւնը: Եթէ ձեր ընթերցողները տարակու-
սում են իմ խօսքերի ճշմարտութեան վերա-
բերութեամբ, եւ նոցա համոզելու համար
կը բերեմ այստեղ հետեւեալ պաշտօնական
ապացոյցները՝ նոյն հոգեւորականը որ Լա-

յարդի տուեց վերեւ յիշեցած ձեռք նորիս
գովեց թիւրքայի սերտութիւնը երկու ամիս
սրանից առաջ դառն կերպով բողբոջ էր Բ.
Կրանը Արախան Թիւրքայի մէջ բնակող
հայերի անտանելի դրութեան մասին: Մու-
թանի ներքին գործերի միջոցով ձեկեա-
ւաւան տեղեկութիւնը պահանջեց այդ մասին
Վանի նոստանգի կուսակալ Հասան-փաշայից,
—այն նահանգի որ բնակեցրած է գրեթէ
միմիայն հայերով,—արդեօք ձեղ են պատ-
րիարքի գանդախները: Հասան-փաշան պա-
տաւանեց որ նա չէ կարծում որ աշխար-
հիս երեսին լինէր Թիւրքայի հայերից աւելի
դժբաղդ ազգ մերի, աղքատ, մաւրացի, հա-
ցի կտորից զգրի և քուրդերի մշտական
յարձակութիւնների ենթարկող: Ահա պաշտօ-
նական զեկուցումն, որ պատրիարքից նորե-
ւում յայտնված մարդիկ կատարեւապէս հա-
կտում է: Եթէ դարձեալ հարկաւոր կը լին-
նէին ապացոյցներ թիւրքաւարացի հայերի
թշուաւորութեան, եւ կը բերեի այստեղ այն
երեւոյթը որ հինգ հազարից աւելի հայ ըն-
տանները գաղթեցին Ռուսաստան Տէր-Աւետի-
սով գեներալի հովանաւորութեամբ, փախչե-
լով թիւրքաց զենուորների բռնութիւններից:
Սրբազան Ներսէսը հաւատացնում էր Կայար-
դին, որ պատրիարքը հրատարակելու ժա-
մանակ ազգացին ժողովի հայ պատգամաւոր-
ները յայտնվեցան սուլթանի ամենապաշտա-
ված կուսակցները: Պէտք է խոստովանեմ որ
պատրիարքը շատ յանդուգն կերպով վար-
վում է ճշմարտութեան հետ: Նորին սրբա-
նութեանը լաւ յայտնի է թէ ինչ ձեռք կա-
տարվեցան թիւրքաց ազգային ժողովի հա-
մար ընտրութիւնները: Նա գիտէ թէ ինչպէս
ընտրվեցաւ իր փեսան Աղրիսիօսօլը հայոց
ներկայացուցիչ: Նա գիտէ ուրիշներից լա-
զիտէ ինչ արժէ պարլամենտարիզմի այդ ամ-
բողջ կատակերգութիւնը: Բայց սրտանից կա-
րող էին արդեօք հայոց պատգամաւորները
չը ձայնակցել ազգային ժողովի մահմադական
ընկերների հետ, առանց իրանց անձը մեծ
վտանգին ենթարկելու: Հայոց պատրիարքը
երեւի յիշում է ինչ վիճակին ենթարկվեա-
ւ հայ-բողոքականների ներկայացուցիչը սահմա-
նադրական Միջհայ-փաշայից գումարված
մեծ-խորհրդի նախկին ժամանակ, որտեղ
ընկնում էին կոնֆերենցիայից առաջարկված
խնդիրները: Ամենքին յայտնի է որ Հագօն-
էֆենդին ամբողջ շարքներ չէր համարձակ-
վում երեւալ հրապարակական տեղերում
փոխ այն պատճառով, որ թող տուեց իրան
բիշ ազատամիտ լեզուով խօսելու: Հարցում
եմ այժմ կարող էին արդեօք հայ պատգա-
մաւորները չը ծախահարել ուրիշների հետ
միասին պատկաւովի յայտնելու, յիշելով
վերեւ ասված իրողութիւնը: Լօգիկական է
արդեօք եզրակացնել այն ժամանակի նրանց
փարմուքից, որ նոքա պատկանում էին պա-
տու ներսէս պատրիարքի Կայարդի հետ ու-
նեցած խօսակցութեան լուրը, այն ժամանակ
եւ իմ հայրենակցներից շատերը հարց-
նում էինք միմեանց՝ ի՜նչ նպատակով պա-
տրիարքը ստում է ճշմարտութիւնը և երբ
պական հասարակական կարծիքի առջև հա-
յերի անունը կոտորում է: Այդ հանելուկը
չուսով բացատրվեցաւ պատրիարքը կամե-
նում էր արժանանալ օսմանի պատանշանին,
որովհետեւ նա հանդիս չուէր այն օրից,
երբ յունական պատրիարքը այդ պատանշանը
ստացաւ: Հայերը որոնք կարծում էին թէ
Ներսէսի անսովոր յարաբերութիւնները Բ.
Կրան հետ կատարվում են ժողովրդի ցաւերը
թիւթեացնելու մտքով, զարմացմամբ իմացան
որ պատրիարքից ցոյց տուած ամբողջ Լուսնի-
վարութեան մօտ այն անընդհատ դնող ու-
ղալը միայն դրա համար էր, որ ստանայ պատ-
անշանը: Ի՜նչ փառք հայոց ազգի համար...
Ինչքան թեթեւացած կը լինեն հայերից կրած
տանջանքները... Ի՜նչ միջոցաւորութիւն այն

բուժական հիւանդանոցների

— Մարտեկլից հազարգում են որ հարաւային իրանիայում առհարաական գործերը չառ վատ են գնում։ Մանանթիթիւններ թիւը օրից օր ազգումնում է։ Օգոստոսի 18-ից մինչև սեպտեմբերի 11 Մարտեկլում պատահել են 41 սը-
մանթիթիւններ։

3-3

8-21 (1)

2-3

Полушаръ на углу Кузнецкаго моста и Петровки, домъ Шориной, вхоть съ Петровки, противъ гостин. Франція.

18—25

Дозволено цензурою 14 Сентября 1877 г. Тифлисъ.